

УДК 81'25: 821.161.2.0

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧЕ ТЛО ПЕРЕКЛАДНОЇ ПОЕЗІЇ

(на прикладі творчого доробку українських неокласиків)

Олександр ЧЕРЕВЧЕНКО (Умань, Україна)

У статті розглядаються проблеми вираження лінгвокраїнознавчих ознак в індивідуальному стилі поета. Дослідження виконано на матеріалі художніх перекладів українських неокласиків. Доведено, що найбільш динамічною є лексична система мови, за допомогою якої в художньому перекладі відтворюються етнічні мовні картини світу.

Ключові слова: лінгвокраїнознавче тло, індивідуальний стиль, художній переклад, лексична система, етнічні мовні картини світу.

Лингвокраеведческая основа переводной поэзии

(на примере творческого наследия украинских неоклассиков)

Александр Черевченко (Умань, Украина)

В статье рассматриваются проблемы выражения лингвокраеведческих особенностей в индивидуальном стиле поэта. Исследование выполнено на материале художественных переводов украинских неоклассиков. Доказано, что наиболее динамической является лексическая система, с помощью которой в художественном переводе отображаются этнические языковые картины мира.

Ключевые слова: лингвокраеведческие особенности, индивидуальный стиль поэта, художественный перевод, этнические языковые картины мира.

Linguistic studies of the translated poetry (based on the works of Ukrainian neoclassicists)

Oleksandr Cherevchenko (Uman, Ukraine)

The article deals with the problem of expressing linguistic characteristics in the individual style of the author. The research is based on the material of literary translations of Ukrainian neoclassicists. The research proves that the most dynamic is lexical system of the language which helps to show ethnic language map of the world in literary translation. It studies the evolution of an individual author's nomination in the poetic creativity of M. Rylsky, M. Zerov, Y. Klen, M. Dray-Hmara, P. Fylypovych. The paper examines the semantic-derivative structure of innovations of different classes of parts of speech, classifies the most numerous lexical and semantic groups of new words, and defines the most frequent root

morphemes in the new words that represent the specific national language and poetic picture of the world. There has been worked out the principles for compiling a neoclassic new words' dictionary.

Key words: linguistic studies, individual style, literary translation, lexical system, ethnic language map of the world.

Художній переклад має особливий статус, оскільки не належить до області суто практичної мовної комунікації, а наділений естетичною багатозначністю. За останні роки розвитку української філологічної науки радикально змінилися теоретико-методологічні підходи, що призвело до оновлення теорії літератури, «реабілітації» порівняльного літературознавства. З'явилася потреба переосмислення багатьох сфер досліджень, у тому числі й перекладознавства.

У книзі «Мистецтво перекладу» М. Рильський писав про критерії оцінки сучасного перекладу і вимоги до перекладача. На думку поета, перекладач повинен: вміти «ввійти» у світ автора, підкорити йому свою індивідуальність; добре знати мову оригіналу (строфіку, чергування і характер рим); переклад повинен звучати у тому ж ключі, що й оригінал; окрім мови оригіналу, перекладач повинен знати звичаї, особливості історії, культури того народу, з мови якого він перекладає [7, с. 364].

Видатні поети, талановиті перекладачі, авторитетні учені М. Зеров, М. Драй-Хмара, Ю. Клен (Освальд Бурхардт), М. Рильський, П. Филипович належать до тієї когорти митців Розстріляного Відродження, які своєю творчою, науковою і громадською працею виводили національне мистецтво, літературу на шляхи високоестетичного європейського розвитку, які зробили великий внесок у розвиток українського художнього слова. Поетична мовотворчість неокласиків синтезувала в собі найкращі досягнення національної та європейської літературної традиції. Їхня поезія характеризується філософською глибиною змісту, класичною довершеністю форми, красою і вишуканістю словесно-художніх засобів, шляхетністю

мовнопоетичного стилю. Вона репрезентує високий інтелектуальний рівень української літературної мови.

Хоч перевидання творів окремих неокласиків в Україні здійснено в 60-х роках ХХ ст., вони не були введені в активний науково-освітній контекст. У сучасних суспільних умовах відбувається вирівнювання мовно-літературного процесу, заповнюються штучно утворені порожнини. Потреба скласти цілісне, повне уявлення про мовно-національний розвиток 20-30-х років ХХ ст., зокрема у царині поетичної творчості, скеровує інтерес дослідників до вивчення мови репресованих у той час письменників. Актуальність дослідження визначається також тим, що в особі неокласиків українська культура має одночасно талановитих поетів і перекладачів, тобто їхня мовотворчість розвивалася у річищі традицій класичної і перекладної літератури.

Творчу та наукову діяльність неокласиків у літературознавчому аспекті досліджували С. Білокінь, В. Брюховецький, О. Гальчук, С. Гречанюк, М. Жулинський, Ю. Ковалів, Л. Череватенко, їй присвятили наукові розвідки зарубіжні літературознавці В. Державін, Б. Кравців, Ю. Лавріненко, М. Ласло-Куцюк, В. Петров, Б. Рубчак, Ю. Шевельов. Перекладацька майстерність була об'єктом аналізу І. Заславського, Р. Зорівчак, В. Коптілова, Г. Кочура, А. Содомори. Лінгвістичні аспекти художньої мовотворчості неокласиків у загальному контексті досліджень поетичної мови 20-30-х років розглядали С. Костянтинова, М. Кудряшова, Л. Ставицька. Проте лінгвокраїнознавче тло перекладної поезії неокласиків ще не було предметом окремого дослідження, що й зумовило **актуальність дослідження**.

Метою роботи є вивчення мовотворчості неокласиків, реалізованої в перекладній поезії, виявлення характерних лінгвокраїнознавчих ознак ідіостилю поетів.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– з'ясувати теоретичне тло проблеми художнього перекладу;

- розкрити теоретичні засади перекладної мовотворчості неокласиків;
- простежити вплив світоглядних орієнтирів неокласиків на семантичну структуру поетичного перекладу.

Об’єктом дослідження стала мова поетичних перекладів неокласиків.

Предметом дослідження стало лінгвокраїнознавче тло поетичних перекладів неокласиків (лексика, фразеологія, стильові домінанти).

Методи дослідження: метод семантичного та функціонально-стилістичного аналізу, порівняльно-зіставний метод.

Місце та значення художнього перекладу в культурному розвитку кожної нації визначається його естетичною, історичною, просвітницькою, пізнавально-комунікативною функціями. «Оскільки історія розпорядилася так жорстоко, що українська мова і література – головні чинники формування нації в умовах бездержавності – майже ніколи не мали нормальних умов для свого розвитку – перекладна література у нашому культурному житті, починаючи від княжої доби, відігравала надзвичайно важливу роль і як виховний засіб, і як засіб самовиразу нації, і як засіб розвитку української мови, збагачення її поетичного вислову» [4, с. 142]. З огляду на ці історичні умови, художній переклад для українського народу був засобом національного самоствердження. На цьому у свій час наголошував ще М. Старицький: «Переклади – се найцінніший труд у добу виховання мови, – вони дають найкращу пластику слову, найліпше ширють його, і крім того, збагачують читальні засоби для народу на рідній мові, а з тим укорінюють силу і їй самій» [9, с. 637].

Переклади, як писав І. Франко, «для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитись з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинялися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури. Добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства» [12, с. 7]. Отже, переклад художнього тексту

– не лише зміна мовного коду, а й перенесення його змісту в інший літературно-культурний контекст.

Зміст художнього твору – складна структура, де розрізняється пряма та образна інформація; у межах образної – інформація про належність суб'єкта до певного середовища та інформація про стан його думок і почуттів; у межах останньої – істотні моменти образного змісту. Розуміння цього має велике значення для художнього перекладу, оскільки дає перекладачеві точні знання про те, які властивості першотвору треба неодмінно зберегти, а якими можна пожертвувати. Саме проблема перекладу інокультурного твору, труднощі трансформації його в інше середовище постають актуальними сьогодні.

Слово «переклад» вживається в достатньо широкому значенні: як частина й засіб розвитку національної культури, як ґрунтовне нашарування й фактор культурних процесів. Діалектична природа перекладу проявляється ще в одній, виключно важливій його стороні – у взаємозв'язку й взаємодії національних та інтернаціональних першопочатків в оригінальному творі та його перекладі. Лінгвокраїнознавча проблема сприйняття перекладного твору висвітлювалась у працях В. Бабич, Є. Верещагіна, В. Костомарова. Плідна робота щодо вивчення перекладного твору можлива лише тоді, коли дослідник бере до уваги фонові знання, особливості історії, культури суспільства того народу, твір якого є об'єктом вивчення.

Не менш важливого значення набуває етнічний фактор. У сучасному мовознавстві дослідники вирізняють етнічні мовні картини світу, у які занурені всі члени суспільства. Етнокультура, таким чином, виступає найважливішим показником національної свідомості, формує ментальність того чи того народу. Це положення базується на гіпотезі лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа, які стверджують, що структура мови впливає на спосіб мислення і поведінки людини. Через це носії мови схильні сприймати дійсність по-різному. Наприклад, обстоюючи ідею унікальності українського етносу, окремі дослідники розглядають українство як

«своєрідний етноментальний феномен. Його основні риси: селянськість, гуманність, індивідуалізм, кордоцентризм. Їх сукупність породжує похідні явища в етнопсихологічній поведінці українців (самозаглибленість, інтравертизм, самоіронія, емоційність, гостинність, своєрідна щирість і т. д.)» [2, с. 145].

На етнічну самобутність генетично впливають найрізноманітніші чинники: умови географічно-кліматичного оточення (природний ландшафт, підсоння, стихійні явища, флора, фауна), історико-соціологічні фактори (господарська діяльність, рід занять, стосунки з сусідами, суспільно-політичні форми), ментально неповторні риси національного характеру, які визначають тло індивідуалізації будь-якої етнокультури. Як бачимо, самобутні риси будь-якого етносу позначаються як на його психологічній поведінці, так і на культурі. Саме їх відображення у перекладному творі потребує особливої уваги.

Найбільш виразною та динамічною є лексична система мови. Вона швидко реагує на зміни в соціально-економічному, політичному, культурному житті, відтворює складний процес інтелектуального поступу суспільства в цілому. Аналіз лексико-семантичного рівня поетичного мовлення, розгляд особливостей авторського слововживання сприяє проникненню в глибини поетичного тексту, дозволяє визначити низку засобів його інтелектуального збагачення.

Перекладний доробок українських неокласиків синтезував у собі класичні традиції та новітні тенденції розвитку поетичної мови. Стильовою ознакою їхньої творчості стало засвоєння найвищих досягнень національних та західноєвропейських мистецьких здобутків. Цінність класичної спадщини для української літератури митці пов'язували із виробленням високого стилю, під яким розуміли логічність, ясність художньої думки, смислове багатство, емоційно-експресивну наснаженість, красу звучання.

Феноменальним явищем в українському перекладацькому мистецтві був М. Зеров, неперевершений поет-перекладач, автор праць з теорії та

практики перекладу. Більшість його художніх версій явили незрівнянні взірці філігранних перекладів шедеврів давньоримських авторів (Катулл, Горацій, Вергілій, Марціал та ін.), французьких (Леконт де Ліль, Жозе Ередіа, Верхарн, Бодлер), російських (Пушкін, Лермонтов, Бунін, Брюсов), білоруських (Янка Купала), польських (Міцкевич, Красіцький, Сова, Залеський) поетів, німецьких (Гете), англійських (Шекспір, Байрон) класиків. Таке широке представництво зарубіжних письменників засвідчує високий рівень літературної обізнаності, дає виразне уявлення про ґрунтовний культурний потенціал неокласика.

Бездоганим перекладачем увійшов у свідомість читачів ще один неокласик – О. Бургардт (Юрій Клен). Крім україномовних інтерпретацій творів всесвітньовідомих митців (Пушкіна, Лермонтова, Блока, Шеллі, Шекспіра, Діккенса, Дюамеля, Верлена, Верхарна, Валері, Рембо, Рільке), він чимало зробив для популяризації українського слова в європейському культурному світі. На Заході добре знані перекладені О. Бургардтом поезії Т. Шевченка, художні твори неокласиків, галицькі народні пісні.

Значущим для української культури є перекладацтво й перекладознавство М. Рильського. Його перекладацька спадщина може зрівнятися хіба що з грандіозним доробком І. Франка в цій галузі. У 20-х роках він працює з творами французьких, польських, російських, білоруських поетів. Його перекладацький імідж асоціюється о цій порі насамперед з художніми інтерпретаціями творів О. Пушкіна.

Національний духовний фонд представлений також і перекладами П. Филиповича. Його доробок у цій сфері становлять художні версії переважно російських (Пушкін, Брюсов, Баратинський) та французьких (Беранже, Барб'є, Верлен, Бодлер) авторів. Перекладаючи з оригіналу без підрядника (французьку мову знав ґрунтовно), він віртуозно володів здатністю максимально наблизитись до «лексичного складу та синтаксичних конструкцій оригіналу» [5, с. 108]. Його переклади варті особливої уваги з погляду мовної структури, а також концептуальних засад відтворення

художньо-естетичних акцентів оригіналу.

Орієнтація неокласиків на високий стиль визначала вербальне наповнення авторської лексико-семантичної системи, у якій переважають культурологічно вагомі мовні одиниці, стилістично осмислено запозичені елементи, абстрактна, суспільно-політична, термінологічна лексика, складні слова, спектр кольороназв, звукових та одоративних образів. Через їхнє органічне поєднання митці активно реагують на ключові проблеми того часу, а відтак освоюють жанрово-родові різновиди громадянської лірики, що пояснюється передусім впливом французького «парнасізму» та європейського символізму. В окремих творах спостерігається еволюція художнього розвитку від фольклорної традиції через символізм до експресіоністичної поетики.

Тим самим, ідеться про очевидну стильову поліфонію, синкретизм концептуальних граней кількох стильових систем, що визначили мистецько-філософські візії неокласичної творчості, індивідуально-своєрідну образну структуру, іманентні ключові мотиви, жанротворчі засади, своєрідні версифікаційні сполуки. Однак особливість авторських образно-смислових трансформацій полягає у домінуванні класичної тенденції, кожен елемент якої підпорядкований ідеї краси та гармонії, які осмислюються поетами як вічні сили творення. Глибокий культурологічний зміст цих поезій об'єднує еллінську, європейську та українську класичну традиції, а також включає елементи символізму, «парнасізму», неоромантизму тощо. Великі труднощі при перекладі інокультурного твору виникають при передачі фразеологічних зворотів, оскільки стійкі сполучення слів більшою мірою, ніж одиниці будь-якого іншого структурного рівня мови, наділені національним колоритом.

Таким чином, процес сприйняття інонаціонального твору, системи його образів є надзвичайно складними з точки зору не лише лінгвістичної, а й психологічної, світоглядної. Трансформуючи інокультурний текст, перекладач має виділити в мовах те спільне та відмінне, що зумовлює ізоморфізм та передачу літературно-художнього образу в процесі перекладу.

Українські неокласики, продуктивно засвоївши естетичний досвід попередників у сфері збагачення української літератури європейськими класичними здобутками, здійснили титанічний поступ на шляху європеїзації вітчизняної літератури, її входження в світове духовне середовище. Оскільки найвразливішим місцем української перекладної літератури ХІХ – початку ХХ століття була стильова відсталість, то вагомим критерієм вони вважали стилістичну відповідність оригінального й перекладного твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Драй-Хмара М. Вибране / М. Драй-Хмара. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с.
2. Зан М. Етноментальні чинники історичного буття українського народу / М. Зан // *Carpatica–Карпатика: науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження)*. – Ужгород: Б.в., 2001. – Вип. 9. – С. 141–148.
3. Зеров М. К. Твори: В 2 т. / М. К. Зеров. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1.: Поезії. Переклади / Упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – 843 с.
4. Зорівчак Р. Вічне відлуння майстра // *Дзвін* / Р. Зорівчак. – 1998. – № 11-12. – С. 142-147.
5. Клен Ю. Вибране / Ю. Клен. – К.: Дніпро, 1991. – 461 с.
6. Кочур Г. На перекладацькі теми // *Дніпро* / Г. Кочур. – 1965. – №6. – С. 128-136.
7. Рильський М. Зібрання творів у 20-ти томах / М. Рильський. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1983. – 534 с.
8. Рильський М. Микола Зеров – поет і перекладач // Зеров М. Вибране. – К.: Дніпро, 1966. – С. 5-17.
9. Старицький М. Твори: У 8-т. / М. Старицький. – К.: Наукова думка, 1965. – Т. 8. – 752 с.
10. Филипович П. Поезії / П. Филипович. – К.: Рад. письменник, 1989. – 193 с.

11. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості // Краса і секрети творчості / І. Я. Франко. – К.: Мистецтво, 1980. – С. 340-429.

12. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти т. / І. Я. Франко. – К.: Наукова думка. – 1983. – Т. 39. – 703 с.